

Informační bulletin

HISTORICKÉ SPOLEČNOSTI PRO AKTUALIZACI ODKAZU
ČESKÉ REFORMACE

VERITAS

č. 12/2004

Pro informaci svých členů vydává VERITAS podle potřeby

OBSAH	Str.
1. <u>18. seminář pro učitele a zájemce o dějepis, český jazyk a spol. vědy (podzim 2003): Výklad smyslu českých dějin v pohledu 20. století</u>	
<i>K dějinám husitství</i> (V. Sakař)	2
<i>Spor o smysl českých dějin</i> (E. Melmuková)	6
2. <u>Zpráva o III. zimní brigádě mladých historiků (2003/2004)</u>	7
3. <u>19. seminář pro učitele a zájemce o dějepis, český jazyk a spol. vědy (jaro 2004)</u>	
<i>Zákl. smlouva mezi Slovenskou republikou a Sv. stolcem</i> (K. Závacká)	8
4. <u>Památník toleranční doby ve Vysoké</u>	9
5. <u>Nad deníky prof. Julia Glücklicha</u> (J. Hrdlička)	10
6. <u>Edice tolerančních přihlášek: Hradec Králové</u>	11
7. <u>Internetové stránky společnosti VERITAS</u>	11
8. <u>O čem jednal výbor společnosti VERITAS</u>	12

18. seminář pro učitele a zájemce o dějepis, český jazyk a spol. vědy: Výklad smyslu českých dějin v pohledu 20. století

(Pardubice, 18. 10. 2003)

K dějinám husitství

■ PhDr. Vladimír Sakař, CSc.

Velikou roli hrál právě v průběhu 20. století vznik samostatných států ve střední a východní Evropě, zvláště v důsledku rozpadu rakousko–uherské monarchie, která se prostě přežila celou svou strukturou i ideou a byla koncem 1. světové, či jak se také říká první velké války, prostě smetena z mapy Evropy a jejím pozůstatkem byla jen nostalgie zejména šlechtických kruhů po dřívějším politickém a také hospodářském postavení, jíž jsme svědky prakticky dodnes.

Prvým komplexem problémů je otázka chápání Husa a husitství od závěru 16. století až do doby národního obrození a do doby vytváření modelu českého svobodného státu ještě před rokem 1918. (Srov. Sakař, V.: K některým otázkám dějin českého státu. Theologická revue 31, 1998, s. 53–54, kde je psáno o otázce continuity českého státu).

Samozřejmě výklad bude třeba podat stručně a omezit se na několik hlavních rysů. Pro podrobnosti odkazují na své starší pojednání. (Sakař, V.: Chápání Husa a husitství. Hlas Střediska české reformace č. 6/2002, s. 6–10.)

Nejprve mi dovolu, abych řekl několik slov o prostředí „kacířů“ doby předtoleranční i o tom, jak se v něm odrážela paměť na Mistra Jana Husa a husitství.

Úcta k životu a dílu Husovu byla římskokatolické církvi trnem v oku od počátku. Zvláště se to projevilo koncem 16. století. Arcibiskup Martin Medek psal ve své zprávě z roku 1589, že „v království českém se slaví svátek Jana Husa, heresiarchy...“ (Bartoš, F. M.: Mistr Jan Hus v bohoslužbě a úctě církve podobojí. Praha 1924, s. 69.)

Husitství, jmenovitě M. Jan Hus a Jan Žižka, zaujímalo značnou část stavovské agitace v době příprav povstání v roce 1618 (Urbánek, F.: Žižka v památkách a úctě lidu českého. Brno 1924; týž, Jan Žižka. Praha 1925.) Tato snaha pokračovala i po porážce stavů v roce 1620. Svědčí o tom například list Matěje Ulického z Čáslavska. Kostely zasvěcené Husově památce byly buď pobořeny, nebo přесvěceny. Ještě v roce 1635 slavili den Husův na pardubickém panství v městečku Dašicích. Misionáři požádali tenkrát o vojenské zakročení (Bílek, T.: Reformace katolická neboli obnovení náboženství, 1892, s. 142.). Angličan J. Browning si poznamenal, že v době, kdy byl v Čechách (před polovinou 17. století) se těšil u Čechů Hus a Jeroným veliké úctě. On sám viděl mnoho pamětních mincí s jejich podobou. (Rezek, A. – Svátek, J.: Českomoravská kronika, sv. 6, Praha 1885.)

V roce 1677 zaznamenal vlašimský děkan M. J. J. Gregor, že ve vsi Dubu měl Lukáš Nůžka formu na hostie s M. Janem Husem na hranici. Tyto hostie rozšiřoval. (Podlaha, A.: Posvátná místa království českého. Praha 1909, s. 139.) Tedy po celé 17. století se objevují zprávy svědčící o úctě k Husovi a husitství. Svěcení Husova svátku se udrželo velmi dlouho, na Poličsku je zakazovala vrchnost ještě v roce 1720.

Vlastní místa kultu, kostelíky, se zachovaly leckde velmi dlouho. Například u Zelenecké Lhoty na panství Kost byla zbořena taková kaplička, zpusťlá, leč přesto v provozu, až v roce 1719. Jiná taková kaple byla ještě později na Opočensku v Újezdě. Zde máme jistotu, že se tu scházeli ilegálně kališníci: Na náhražce bohoslužebného stolu totiž byl obraz kalicha mezi dvěma anděly, kterýžto námět známe z prostředí kališnického.

Tajní „akatolíci“ se dožili, jak se zdá, v poměrně velké počtu doby tolerančního patentu. Samozřejmě toto přežití nebylo bez nebezpečí podobně jako v době nacistické okupace pro členy ilegálních organizací. Stála nad nimi milost Boží, o ostatní měli zásluhu písmáci, kteří spolu s dalšími vychovávali členy obcí, lépe řečeno členy ilegálních buněk organizačních.

Po roce 1781 byla situace o něco jednodušší, protože po zrušení cenzury, byť i svoboda tisku trvala velmi krátkou dobu, se alespoň na chvíli otevřela možnost psát o Husovi. Již od roku 1774 se objevují zmínky o Husovi v díle Františka Martina Pelcla. Zhruba v téže době zařazuje Jan Alois Hanke z Hankenštejna Husovy spisy mezi spisy církevních otců.

V osmdesátých letech osmnáctého století vycházejí publikace – překlady některých děl autorů – exulantů, jako například spis Pavla Stránského ze Zápské Stránky Respublica Bojema, jehož německý překlad s poznámkami vydal exjezuita Ignác Cornova. Samozřejmě uvedl jeho zprávy o tom, že husité byli dědici cyrilometodějské misie.

Je zajímavé, že právě toto dílo nastartovalo národně politické pojetí husitské a bratrské minulosti. Odezvu toho sledáváme v diplomatickém světě – v listě papeže Řehoře XVI. pražskému arcibiskupovi Janu Schenkovi. Mj. v něm čteme: *„...husité však, sedící v záloze a v skrytu, vyhazují z toulce kopí, jimiž nepozorovaně zasahují věřící, nebojí se nazývat obnovitelem národní slávy onoho nejbezbožnějšího muže, který byl pro zhoubné bludy odsouzen nejen od římských papežů, našich předchůdců, ale i od obecného kostnického koncilu a pro velmi trpké rozbroje, jimiž znepokojoval občanskou společnost, světskou mocí potrestán smrtí. Docházejí dokonce tak daleko ve své hanebnosti a drzosti, že se neostýchají ctít ho jako mučeníka pravé víry a prokazovat úctu jeho obrazu. Protestanti však, kteří uznávají Jana Husa takřka za jednoho z vlastních otců a kteří se od počátku marně pokoušeli uzavřít sňatek s řeckými schismatiky, se nyní radují a triumfují...“* (Křivský, P.: Papež Řehoř XVI. a vídeňský nuncius o panslavismu v Čechách. Husitský tábor 9, 1987, s. 217–218, 359.)

Nabízí se však i jiný pohled na celý problém než jen etnicky interpretovaný. Právě první náboženská složka měla patrně velký vliv na názory českých lidí ať již byli etnicky Čechy nebo Němci. Byla to úcta a láska k české reformaci jak u tajných „akatolíků“, kteří se zařadili do tolerovaných církví či u těch, kteří se do nich „nezařadili“ a zůstali formálně římskými katolíky.

Vždyť víme, že i Němci v tomto čase cítili společně s Čechy a teprve mnohem později, až po roce 1848 ztratili loajalitu k společné vlasti a stali se nikoliv spolupracovníky, ale bezohlednými konkurenty (Srov. Sakař, V.: K některým otázkám..., s. 54).

Hus a husitství se do té doby těšilo obecné úctě, jak o tom svědčí dílo Jana Jeníka rytíře z Bratřic a Paměti Karoliny Světlé, týkající se Betlémské kaple.

Zato do výlučně českého prostředí náležely kroužky, které pomáhali organizovat Karel Sabina, Karel Hynek Mácha a méně již známý Matějovský.

Vztah k Husovi a husitství se projevoval i mezi kněžími římskokatolické církve, kteří zaváděli via facti češtinu do liturgie a svátostných obřadů. Takto zaváděli češtinu do obřadů Antonín Marek, Josef Václav Kamarýt, který se dokonce zaklínal Husem za pravdu nevinně umučeným a uvažoval i o církevních reformách. Právě takové příručky sestavili i František J. Sedláček a premonstrát Josef V. Smetana. Z protestantských pastorů to byl zejména B. V.

Košut, který si velmi vážil Husa a husitství. Jeho osud se podobal osudu Karla Havlíčka Borovského.

K závěrům velmi podobným závěrům T. G. Masaryka dospěl i František Šmahel: „*Summa sumarum tak v pozdním pobělohorském období zůstalo z předchozího rozběhu silné historické povědomí v řadách vzdělanců a lidových písmáků, jež doplňoval zemský patriotismus části šlechty. Není proto divu, že ‚národní obrození‘ se v první polovině 19. století jevílo a podnes jeví jako počátek vzniku českého národa. Jestliže českým buditelům šlo o skutečnou obrodu vlastního národa, později prvořadá sémantická složka tohoto výrazu ustoupila do pozadí a tím se pozapomnělo, že mělo jít o probuzení již kvetoucí národní pospolitosti. Zatímco buditelé kladli do popředí kontinuitu, někteří historikové v souladu s moderními koncepty národa a nacionalismu často jen bezděky, nebo z neznalosti, nebrali starší etapu na vědomí...*“ (Šmahel, F.: *Idea národa v husitských Čechách*. Praha 2000, s. 268.)

Právě v této době dochází i k prvním publikacím pramenů k husitství a kališnictví.

Novou cestu kritické historiografie zahájil, jak tehdy ani jinak nebylo možné, původně romantický spisovatel a básník František Palacký. Jako historik se věnoval nejprve vybudování publikační základny (v roce 1827) byl z jeho iniciativy založen Časopis Společnosti vlasteneckého Museum v Čechách a jeho německá verze, která zanikla v roce 1832, vybudoval i Matici českou, která brzy převzala vydávání nejdůležitějších českých knih. Měla pečovat i o pěstování českého jazyka i literatury.

Nabyl kýžené neodvislosti sňatkem s Terezií Měchurovou, takže se mu lépe přistupovalo k odborné práci na zamýšlené velké knize o historii země. V roce 1829 vydal zásadní dílo *Ocenění starých dějepisců českých*, založil řadu *Archiv český*, sbírku dokumentů, významných zvláště pro 15. století a *Popis království českého*, který zachycoval i historický vývoj administrativy země.

Hlavní jeho prací je pětidílné vypsání *Dějin národu Českého v Čechách i v Moravě*, které zachycuje období českých dějin do roku 1526, kdy končí vymřením dynastie jagellonské z důvodů především politických, protože od nástupu Habsburků na český trůn se množily cenzurní zásahy, které znemožňovaly práci.

Jako čelný politik, my bychom dnes řekli politik a politolog, byl vyzván, aby kandidoval do německého sněmu do Frankfurtu. Odmítl a vývoj další mu dal za pravdu. Němci v Čechách a na Moravě, ba i v celé rakouské monarchii k ní postupně ztratili svou loajalitu. Podobně i jeho účast na slovanském sjezdu v roce 1848, kde jako jeho předseda zdůraznil požadavek obrany Slovanů v říši a požadavek jejich rovnoprávnosti společenské i hospodářské, nikoliv nadprávní, jak někdy neprávem slyšíme.

Své zásady politické vyložil ve svém spise *Idea státu rakouského a ve své politické závěti*. Dítětem téže doby je i Riegrův slovník naučný, základní dílo české lexikografie.

Pochopitelné je, že František Palacký měl vřelý vztah k naší náboženské minulosti reformační. Sám zůstal evangelíkem a část jeho rodiny také. V dalším uvidíme, že v budoucnu bude záležet především na vztahu k dějinám lidu této země.

Další generace historiků propracovávaly metodické zásady. Na počátku stojí velká osobnost Václava Vladivoje Tomka. Jeho počátky odborné lze položit do rodiny Palackých, kde byl vychovatelem. Byl to střízlivý badatel, u něhož nenalzáme ani stopy po romantice. Politicky byl nejpřísnějším konzervativcem, jakého si lze představit. Jeho prvním dílem byly *Dějiny univerzity pražské*, sahající do roku 1436, v nichž zpracoval látku s dokonalou akribií. Jeho hlavní prací byly dvanáctisvazkové *dějiny Prahy*. Přípravou na ně byly čtyřsvazkové *Základové starého místopisu pražského a mapy staré Prahy*, *Příruční kniha rakouského dějepisu a další práce*. Přistupoval k nim s nevšední průpravou právníckou a teologickou. Účastnil se také politického života až do své smrti. Jeho *Dějepis Prahy* se stal vlastně

pokračováním Palackého dějin, zvláště za válek husitských (o něm i o dalších viz Palas, G. – Zelinka, V.: *Obrazové dějiny...*, sv. II, s. 30nn.)

Antonín Gindely byl vlastně jedním ze zakladatelů moderní historické práce, který se držel vysloveně evropského stanoviska při posuzování českých dějin. Ve svých pracích studoval dějiny Jednoty bratrské, psal o českém stavovské povstání, o protireformaci, Valdštejnovi a Rudolfovi II., tedy o tématech vysloveně se týkající českých církevních a náboženských dějin. Goll bývá označován jako zakladatel nové školy dějepisného bádání, tzv. Gollovy školy, která se vyznačuje právě výklady z hlediska evropských souvislostí. Náleželi k ní vlastně téměř všichni historici, obírající se českými dějinami v poslední třetině 19. století, ba i většina historiků moderní doby. Vděčíme jí za zapracování obrazu dějin jak českého národa, tak i českých náboženských dějin do evropských souvislostí. Nepíšeme však historiografickou studii, musíme se tedy vrátit k vlastnímu hodnocení obrazu českých dějin na němž se podílelo velmi mnoho historiků. Nesporné je, že všichni přispěli k výkladu o smyslu českých dějin. Nakonec se ustálil pojem smysl českých dějin na dvou, schematicky řečeno poučkách: Josef Pekař kdysi napsal, že smysl českých dějin je ten, že vůbec jsou a že jsou zápasem českého národa o jeho svébytnost a svobodný vývoj.

Část badatelů se přidržela Masarykovy analýzy jejich smyslu a preferovala to, že smyslem českých dějin je rozvíjení humanity odkazu české reformace. Názory T. G. Masaryka na českou reformaci byly potvrzeny novějším bádáním; nebylo ověřeno snad jen jedno jeho tvrzení, že jazyková vzdělanost 15. a 16. století byla latinská převážně až do 18. století.

Dnes však se ozývá požadavek, vyjádřený sloganem „přepište dějiny, velí historie“ – zatím však to velí redaktoři Lidových novin Jakub Troníček a Klára Bobková (článek jimi podepsaný v Lidových novinách z 28. 8. 2003, s. 15, 17).

Mám za to, že přepsat dějiny, přesněji jednu jedinou kapitolu z nich, může způsobit jen spousta nových poznatků, které by radikálně měnily výsledky. V článku je dobře, ba polopaticky vysvětleno, co tím chce básník říci: „*Je třeba se hlídat a nerozpovídat se u dávnější historie jinak na dvacáté století mnoho času nezbude*“ (praví zástupce ředitele gymnázia Jana Palacha Josef Končel). Tedy abychom si rozuměli, jde o to potlačit dějepis na co nejmenší rozměr ve prospěch občanské nauky. Není třeba, aby žáci znali skutečné dějiny vlasti, jejích sousedů a střední Evropy vůbec. Poznátky z oboru občanské nauky, které forsíruje Josef Končel, nijak nepodceňuji, jenom si myslím, že jde o jiný předmět.

Právě teď například budeme měnit patrně základní poznátky o husitství v důsledku nových analýz, jak si tom hned povíme. Právě nejnovější práce z oboru husitství je velmi zajímavá. Je to přednáška Zdenka Václava Davida z Washingtonu D. C., již měl v Historickému ústavu Akademie věd ČR 27. 1. 2003. V přednášce Z. V. David vychází z pojmu novoutrakvismus a hledá pro takové dělení církevního vývoje analogie v anglické církvi. Konstatuje, že určité rozpolčení tohoto druhu bylo speciálním rizikem těch, kdo se ubírali při náboženském poznávání po cestách mezi Římem a protestantskou reformací.

Kořeny pojmu český novoutrakvismus hledá, myslím právem, v díle Ferdinanda Hrejsy o české konfesi, který tvrdil, že náboženské diskuse ve dvacátých letech 16. století předznamenaly oddělení nového pokrokového křídla od tradičního utrakvismu. Tito novoutrakvisté byli ochotni přijímat učení luterské reformace a také prvky táborského radikalismu, jež tradiční církev podobojí zavrhl. Tradiční a „zpátečnické“ křídlo staroutrakvistické mělo napomoci k nalezení hledané rovnováhy.

Stále ještě lpělo na učení 15. století a odmítalo naslouchat slovům Lutherovým a Melanchtonovým. David poznamenává, že Hrejsův model byl velice diskutabilní (sám jsem na to upozorňoval již v roce 1973, zvl. s. 88–89). (Krofta, K.: *Nový názor na český vývoj náboženský v době předbělohorské. ČČH 20, 1914, s. 10–13.*)

Z tohoto hlediska je možno posuzovat protireformaci (podle V. Davida) ne jako rekatolizaci, ale jako dekatolizaci. Byla procesem, který mířil k zaměnění obvyklého shovívavého, lidového a realistického katolicismu katolicismem rigorózním a koneckonců cizím. Zásadně důvěřivý katolicismus Bohuslava Bílejovského musel ustoupit zásadně podezřivému a netolerantnímu katolicismu Bohuslava Balbína. Řečeno metaforicky, katolicismus s tváří lidskou musel ustoupit katolicismu s tváří nadlidskou. Na úspěch protireformace se pak může pohlížet jako na úspěch dekatolizace. Domácí zakořeněný katolicismus utrakvistický byl vymazán z vědomé paměti. Vnucovaný katolicismus tridentský postrádal domácí kořeny a tradici. Lze jen dodat k doplnění celkového obrazu – a jaksi pro udržení rovnováhy – že za (předpokládaného) nedostatku pronikavé autentické tradice protestantské evangelický Wittenberg a reformní Heidelberg/Ženeva se pak mohly jevit většině obyvatelstva právě tak exotickými jako tridentský Řím.

Spor o smysl českých dějin

■ doc. PhDr. Eva Melmuková

Snaha o pochopení smyslu českých dějin se projevuje hned na počátku specifického vývoje české historiografie v 1. polovině 19. století. Je spojena především s osobností a dílem Františka Palackého, který v sobě spojoval záměr odpovědného historického zkoumání (v různých archivech včetně vatikánského) s přáním prospět vnímáním historických souvislostí sebeuvědomění a mravní orientaci obrozujícího se národního společenství. Historikovým prvotním, ještě skromným záměrem bylo napsat alespoň dějiny husitství, jež pokládal za podstatný rys národní identity. Tento jeho pohled měl své hluboké kořeny. Palacký sám totiž pocházel z prostředí skryté církve české reformace, před tolerančním patentem (1781) ještě pronásledované, a historické souvislosti si uvědomoval po celý život. Kromě vnímání napětí reformace – protireformace („živel slovanský a římský“) pokládal za napjatý i vztah „slovanství“ a „němectví“; s druhým mu často splývalo také výše uvedené „řimanství“.

Palackého koncepce se stala východiskem, z něhož se kladně či záporně, se sympatiemi či zpochybňováním, rozvíjel výklad smyslu českých dějin v dalších generacích. Pomineme-li v této souvislosti některá známá jména bezprostředních žáků Palackého, kteří se danou otázkou teoreticky příliš nezabývali (například V. V. Tomek, A. Gindely, J. Kalousek aj.), narazíme na přelomu 19. a 20. století na dvě výrazné osobnosti, historika a historikův ovlivněného filozofa a sociologa, totiž na Jaroslava Golla a Tomáše Masaryka. Goll jako zakladatel moderní kritické historiografie vychází z pozitivizmu. Smysl práce historika vidí ve shromažďování fakt, nikoli ve výkladu souvislostí. Pro T. G. Masaryka jsou zcela v duchu Palackého pouhá fakta sice nezbytným předpokladem, nikoli však vyústěním historikovy práce. Oba postoje měly již ve své době své praktické důsledky. Goll, odborně všemi bezesporu uznávaný, se nestal z přesvědčení občanem Československé republiky, jejímž prvním prezidentem byl Masaryk.

Obě linie potom pokračují a zvyrazňují se v další generaci historiků. Z Gollovy školy vychází žák nejvýznamnější, Josef Pekař, který ovšem překročil úzké meze gollovského pozitivizmu, ale projevil se výrazně svým konzervativním tradicionalistickým smýšlením.

Husitství pokládal za jev v dějinách českého národa spíše negativní. Obdobně byl orientován i další Gollův žák, Josef Šusta, který na rozdíl od Pekaře, soustředěného především na české dějiny, vnímal historické události spíše v evropském kontextu. Z mnoha jmen této orientace uvedme v naší souvislosti alespoň ještě dvě: Zdeňka Kalistu, jemuž se stalo baroko, jeho pochopení a oslava, hlavním pracovním tématem, a Bohdana Chudobu, obhájce protireformace.

Palackého (a Masarykovu) linii rozvíjí druhá skupina historiků, teoreticky rovněž navazující na Gollovu školu, z níž je vhodné připomenout zejména Kamila Kroftu, Julia Glücklicha a Františka M. Bartoše. Významnou a málo známou skutečností je, že Jaroslav Goll vybízel všechny své žáky (bez ohledu na jejich postoj k otázce smyslu českých dějin), aby podrobně a kriticky zkoumali historické dokumenty týkající se české reformace, ve snaze ne rozbít, ale podpořit východiska Palackého. Teprve v průběhu let se u první skupiny poměr k Palackého koncepci částečně nebo i radikálně změnil.

Na počátku druhé poloviny 20. století tu byly vytvořeny v podstatě dva odlišné postoje. První hájil legitimitu panovníků, tradici, římskokatolickou církev jako záruku společenské morálky a kladl přednostní důraz na estetiku. Druhý se ztotožňoval s úsilím o vývoj ke spravedlivější společnosti, byl otevřen myšlenkovému rozvoji, vnímal českou reformaci jako podnět k moderní demokracii a upřednostňoval etiku.

Po roce 1948 došlo k zcela zvláštní až absurdní změně. První postoj byl mocensky potlačen a prakticky zakázán. Mohl být pěstován pouze v ilegalitě a získal nimbus statečně hájené a utlačené pravdy. Druhý postoj dopadl hůře: byl bezohledně zneužit. Byly zachovány kontury (jména, data, události), ale zcela vyprázdněn jejich obsah. Proti zneužití neexistoval žádný opravný prostředek. Za této situace vyrůstaly téměř dvě generace. Pravdou pro ně se stávalo to potlačené, přítomné v samizdatech (např. Podiven), lží naopak byla zneužitá koncepce Palackého a Masaryka.

Polistopadový vývoj navázal na daný stav. Postoj obhájců tradice a legitimacy hovoří z mnoha vydaných historických prací, pronikl nenápadně do četných učebnic, bývá vydáván za postoj na úrovni, postoj evropský. Palacký i Masaryk a ti, kdo se k jejich koncepci hlásili či hlásí, jsou pokládáni za přežitky minulosti.

Obrazně lze říci: v dané chvíli estetika vítězí nad etikou, ovšem bez etiky lidská společnost nikdy nemohla trvale existovat. (Fotografie: M. Soukup)

Zpráva o III. zimní brigádě mladých historiků (30. 12. 2003 – 2. 1. 2004)

Třetího ročníku brigády se zúčastnilo dvanáct osob. Brigáda proběhla tentokrát ve zkráceném termínu, protože valná většina účastníků preferovala výlučně toto rozmezí. Mladí historikové kompletovali ročníky časopisů pro jejich zařazení do knihovny VERITAS, překládali z angličtiny články o husitském misionáři Pavlu z Kravař a radili se o pracovním soustředění 2004. O atmosféře brigády více vypoví následující fotografie. (Foto: J. Rašín)

Základní smlouva mezi Slovenskou republikou a Svatým stolcem

■ JUDr. Katarína Závacká, CSc.

(Záznam podstatného souhrnu přednášky se uvádí pro čtenáře Bulletinu v češtině.)

I. Vývoj v letech 1928–1989

Poměr Československé republiky s Vatikánem byl po předcházejících jednáních řešen smlouvou označenou jako *modus vivendi* ze dne 17. 12. 1929. Důvod, proč nebyla uplatněna forma konkordátu, spočívá v tom, že konkordát porušuje suverenitu státu, což bylo neslučitelné s Československou ústavou z roku 1920 (tam již byly zaručeny všechny svobody včetně náboženské). *Modus vivendi* byl pouze politickou dohodou, která nic neměnila na československém právu; netýkala se přirozeně ani oblasti školství.

Zkušenosti s konkordáty byly ve dvacátých letech 20. století zejména v Bavorsku (1924) a v Polsku (1925), kde šlo jednoznačně o rozdělenou suverenitu. Tyto země totiž přiznaly římskokatolické církvi reprezentované Vatikánem právo koordinované se státním právem. Polsko zdůraznilo už v ústavě z roku 1921 zvláštní postavení většinové římskokatolické církve jako první mezi rovnými. Tato církev se řídí svými zvláštními zákony, v případě potřeby je nutná dohoda s Apoštolskou stolicí, která podléhá ještě schválení sněmu. Kanonické právo má výsadní postavení. Stát přitom zabezpečuje příjmy církevních úřadů a ústavů ze státní pokladny. V Polsku (i v Bavorsku) právo církevní předcházelo právo státní, čímž docházelo k negaci suverenity lidu.

Nejvýznamnější smlouvou dvacátých let 20. století byl konkordát Mussoliniho Itálie s Vatikánem 11. 2. 1929. Itálie se předtím už po několik desetiletí snažila o vytváření laického státu. Mussolini potřeboval zajistit spolupráci římskokatolické církve a proto jednání vedoucí ke konkordátu sám inicioval. Z Itálie se tak stal protiliberální římskokatolický stát; Mussolini předal římskokatolické církvi řadu pravomocí, odluka státu a církve už nepřicházela v úvahu. Z tohoto konkordátu byla některá ustanovení přejata i do italské ústavy po 2. světové válce, znamená to však jen rezidua v porovnání s obsahem smlouvy z roku 1929.

Původní neoslabený konkordát z roku 1929 se však stal předlohou a základem nově zpracovávané smlouvy Slovenské republiky s Vatikánem.

II. Jednání o smlouvě Slovenské republiky s Vatikánem

Původně po roce 1989 se také na Slovensku vážně diskutovalo o odluce státu a církve, záhy se však situace změnila. Po rozdělení Československa v roce 1993 Slovenská republika za vlády Vladimíra Mečiara vydala římskokatolické církvi i ten majetek, který jí nikdy nepatřil; byl jí kdysi panovníkem pouze propůjčen a musela z něho skládat účty. V době Mečiarovy vlády začalo i vlastní jednání o smlouvě s Vatikánem, a to v roce 1997 za účasti biskupů a papežského nuncia. Nuncius vyslovil požadavek, aby sporné otázky řešil stát s představiteli římskokatolické církve. Šlo například o závažný problém tzv. nulity manželství. V případě, že snoubenci uzavřeli manželství v římskokatolickém kostele, platí pro jeho prohlášení za nulitní dle kanonického práva pouze církevní soud. Občanský soud nemá v této záležitosti žádnou vlastní pravomoc, dostane výrok církevního soudu pouze na vědomí. (To by byl ovšem návrat až před rok 1783, odkdy občanské záležitosti řešil jako svrchovaná instituce občanský soud.)

Vlastní smlouva Slovenské republiky s Vatikánem je formulována velmi všeobecně, takže konkrétní věci mají být řešeny dodatkovými částečnými dohodami. Jedná se v dané chvíli v podstatě o tyto čtyři okruhy:

1. působení církve v ozbrojených složkách (armáda, policie);
2. působení církve ve školství;
3. financování církve;
4. tzv. výhrady svědomí

Vážený problém tvoří otázka školská. Původně byla povinná církevní škola, jejíž náklady (i nemovitosti) hradil stát. V současné době již mnoho budov státních škol přešlo pod římskokatolickou církev, povstávají z toho ostrá dohadování v mnoha obcích.

Vyučování římskokatolického náboženství by se mělo konat na všech druzích škol včetně vysokých, církevní školy by měly mít právo odmítnout ty vzdělávací programy, které nejsou v souladu s římskokatolickým učením.

Nemenším problémem jsou i tzv. výhrady svědomí, kdy lidé různých povolání (lékaři, soudcové, právníci, učitelé apod.) mohou odmítnout vykonat ten úkol, který se přičí jejich svědomí.

V obou případech, jak u školských otázek, tak v případě výhrad svědomí, je rozhodování o vhodnosti či nevhodnosti ponecháno v podstatě na směrnicích a závazných ustanoveních římskokatolické církve.

Pokud jde o financování církve, odluka státu a církve po uzavření smlouvy Slovenské republiky s Vatikánem prakticky nepřichází v úvahu, protože tato smlouva ji vylučuje.

(Katarína Závacká je zástupkyně ředitele Ústavu státu a práva Slovenské akademie věd a předsedkyně Slovenské komory Česko-slovenského výboru.)

Záznam přednášky vypracovala Eva Melmuková.

Památník toleranční doby ve Vysoké (převzato z webových stránek VERITAS)

Památník toleranční doby ve Vysoké se nalézá ve Středočeském kraji – na Mělnicku. Jedná se po Středisku české reformace, respektive Památníku české reformace, ve Velké Lhotě u Dačic, o jakýsi druhý „uzlový bod“ sítě protestantských muzeí v České republice navazujících na českou reformaci. Zřizovatelem Památníku je Farní sbor Českobratrské církve evangelické v Mělníku (Krombholcova 548, 276 01 Mělník, ☎ 315 622 482). Památník spravuje k tomu zřízený Výbor Památníku toleranční doby ve Vysoké.

Památník se skládá z komplexu nemovitostí náležejících k dříve samostatnému evangelickému sboru (původně reformovanému helvetského vyznání) se sídlem ve Vysoké. V první řadě je to toleranční evangelický kostel z roku 1786, k němu přilehlý hřbitov (nyní obecní) a fara. Jde o významnou památku toleranční doby.

V říjnu 2003 byla v bývalé márnici z roku 1891 otevřena malá expozice: „Toleranční doba v srdci české země“, která svým rozsahem pokrývá toleranční Podřipsko, Mělnicko, Mladoboleslavsko a zástupně i Prahu. První dva z celkem dvanácti výstavních panelů přibližují stručně toleranční dobu jako celek, další panely se věnují evangelickým sborům vzniklým na popisovaném území v toleranční době. Jde o sbory ve Vysoké, Nebuželích, Mělnickém Vtelně, Kovánci, Lysé nad Labem, Kšelích (u Českého Brodu), Libiši (u Neratovic), Praze, Ledčicích, Krabčicích,

Ctiněvsi a německý evangelický sbor v Habřině/Haber (u Úštěka). Každý popisovaný sbor je doplněn historickou a současnou fotografií sborových budov.

Celý Památník i s výstavou je přístupný veřejnosti, návštěvu je vhodné předem smluvit na ☎ 732 978 138, vstupné dobrovolné. Od turistické sezóny 2004 se počítá v Památníku s vytvořením turistického známkového místa. V širším výhledu do budoucna bude expozice ještě rozšířena o část věnovanou tolerančním pastorům a evangelické hudbě v době toleranční (na kruchtách v kostele). V rohu hřbitova bude vystavena vyhlídka s orientačním schématem a vyznačeným směrem k jednotlivým sborům.

(Na fotografiích: pohled do expozice a objekt

bývalé márnice; foto M. Soukup a J. Kasáčková).

Nad deníky prof. Julia Glücklicha

■ ThDr. Jaroslav Hrdlička

Prof. Julius Glücklich (10. 5. 1876–28. 9. 1950) po sobě zanechal několik deníkových textů z počátku 20. století. Jsou uloženy v historikově fondu v Archivu AV ČR. Znalec díla Václava Budovce z Budova pocházel z židovské obchodnické rodiny v Březových Horách u Příbrami. Ovlivněn myšlením W. Diltheye a E. Troeltsche, konvertoval roku 1898 z židovství ke křesťanství protestantského směru. Na FF UK získal 9. února 1900 doktorát z filosofie. Byl žákem Jaroslava Golla a Josefa Pekaře, ale velmi blízko měl k T. G. Masarykovi. Habilitoval se u J. Pekaře pro rakouské dějiny prací o Václavu Budovci z Budova. Roku 1920 započal své působení na nově založené Masarykově universitě v Brně. Za druhé světové války byl pro svůj židovský původ pronásledován. Válku se mu podařilo přežít i díky pomoci manželky a řady přátel.

Glücklichovy deníky nám uchovaly část historikova vztahu k židovství i české a evropské reformaci. 2. srpna 1913 si například poznamenává: „*Nemohu zpět k Židům. Jsem již nyní něco příliš jiného. Cítím, že bych přestal být českým historikem...*“. Vedle toho v denících najdeme zajímavá svědectví o T. G. Masarykovi, K. Kroftovi, V. Kybalovi a řadě dalších osobností českého vědeckého světa počátku 20. století.

Pro historiky jsou zajímavé Glücklichovy deníkové poznámky o řadě osobností české a evropské reformace. 6. srpna 1908 si poznamenal: „*Komenský je duch nepoměrně vyšší a širší, je nepoměrně dále, stojí vysoko nad mnohým v čem Budovec tone...*“.

„*Budovec je ještě sektář, Komenský je povznesen nad všeliké sekty. Komenský podobně jako Luther ve svých největších chvílích proniká k samé (filosofické) podstatě víry. Budovec je ještě plně v zajetí daného křesťanství a za ním nehledá ničeho a neklade si problémů.*“

7. srpna 1908 si zapsal: „*Komenský (a do jisté míry i Žerotín) žil pro lidstvo. Budovec tu byl jen pro historii.*“

„*Komenský je jediný velký myslitel a opravdu velký duch naší starší doby.*“

Ač mnohde nemusíme s historikovými názory souhlasit, jeho vědecké a badatelské dílo i sama konverze dokládají hluboký prožitek náboženských zápasů reformace. To chci tímto krátkým příspěvkem naznačit. Věřím, že i za to Julius Glücklich nalezne v dnešním světě svého historika.

Edice tolerančních přihlášek: Hradec Králové

VERITAS dává na vědomí všem zájemcům, že dokončila a připravila k distribuci další díl Edice tolerančních přihlášek z let 1781–1782. Jde o svazek:

země Čechy, kraj 15 Hradec Králové

Svazek je rozšiřován elektronicky – volně ke stažení na webové adrese <http://veritas.evangnet.cz>. Elektronickou verzi zasíláme též na CD-ROM. Zájemci o tištěnou verzi si mohou pomoci jednoduchého formuláře edici rovněž objednat. Formulář je k dispozici na výše uvedené internetové adrese, případně si o něj napište na adresu: Miroslav Soukup, Sídliště 1436/17, 289 22 Lysá nad Labem.

Cena CD-ROM je 50 Kč za kus, tištěná verze (88 stran s mapovou přílohou) vyjde na 170 Kč (do cen je zahrnuto poštovné).

Edice tolerančních přihlášek přináší systematicky utříděné prameny o průběhu prvního roku po vydání tolerančního patentu, včetně jmenných přihlášek k evangelické víře. Využijí ji například rodopisci nebo historikové zaměřující se na tuto nedílnou část dějin naší země. Neměla by chybět v žádné historicky zaměřené vědecké knihovně.

Svazek Hradecký kraj (v rozsahu josefínského územně–správního uspořádání) pokrývá tyto regiony (bývalé okresy): jihovýchodní Trutnovsko, východní Královéhradecko, Náchodsko, Rychnovsko a severní Ústeckoorlicko. Hlavní centra přihlášených jsou na Opočensku a Smiřicku.

Výbor historické společnosti VERITAS ■

Internetové stránky společnosti VERITAS

Od podzimu 2003 jsou webové stránky doplněny o tyto materiály: článek z časopisu MANA pro tento den (rozhovor o společnosti VERITAS se spoluzakladatelkou VERITAS doc. Melmukovou), studijní materiál VERITAS „Čím byl tzv. mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze“, informace o obou brigádách mladých historiků proběhlých na podzim v Telči a na přelomu roku ve Lhotě včetně ilustračních fotografií. V únoru 2004 pak byla založena zcela nová sekce o Památníku toleranční doby ve Vysoké u Mělníka rovněž s fotografiemi. Další novinkou je zahájení projektu digitálního zpřístupňování vybraných titulů z knihovny VERITAS na Internetu (vynuceno finanční náročností spojených s novým vydáním). První publikací tohoto druhu jsou Setkání po dvou stoletích od Evy Melmukové. A konečně poslední velkou novinkou je po osmileté přestávce vydání nového dílu Edice tolerančních přihlášek (Hradec Králové). V anglické jazykové verzi stránek byly prováděny analogické úpravy, v některých případech omezené rozsahem.

Stránky zaznamenaly od svého založení před dvěma lety přes 1 600 unikátních přístupů. Počet různých návštěvníků za den se plynule zvyšuje – v dubnu 2004 na více než 16. Tři čtvrtiny všech návštěvníků pochází z tuzemska, jednomu procentu se blíží slovenští čtenáři. Nejžádanější sekcí stránek je samozřejmě úvodní stránka v české verzi – přes ni se dostávají na anglickou verzi i anglofonní čtenáři. Úvodní stránka a rovněž také i jedna část Kruhu českých duchovních tradic přesahují hranici 13 % ze všech prohlédnutých stránek. Okolo pěti procent pak má sekce věnovaná Informačnímu bulletinu, doporučeným publikacím a „21. 6.“ Celkem žádané je i Kalendárium VERITAS a odborná stať br. Sakaře o popravě 21. června 1621.

M. Soukup, správce stránek ■

O čem jednal výbor společnosti VERITAS 18.10.2003, 15.1.2004 a 27.3.2004

- Výbor ke svým schůzím začal zvat také zástupce Výboru Památníku TD ve Vysoké.
- Do roku 2004 vstoupila společnost VERITAS s počtem členů 75. (Z toho největšímu počtu členů bylo v roce 2003 80 let.) Výbor vyzývá členy, aby informovali o společnosti VERITAS své známé a přátele a umožnili a napomohli tak rozšíření členské základny.
- Podle novely zákona o účetnictví bude muset společnost VERITAS podobně jako i jiná občanská sdružení od 1. ledna 2005 přejít z dosavadního jednoduchého účetnictví na podvojný (ve zjednodušeném rozsahu).
- K seriálu učebnic dějepisu pro ZŠ, který VERITAS na žádost Ekumenické rady církví ČR připomínkovala, se chystá i metodická příručka pro učitele. Do této příručky přispěla členka výboru VERITAS doc. PhDr. Eva Melmuková statí o některých aspektech výuky církevních dějin na základní škole (například odbourávání mýtů o tolerančním patentu, užívání přesných pojmů). Stať byla doplněna chronologickou tabulkou církevních dějin.
- Výbor shromáždil většinu česky psaných článků o husitském vyslanci a lékaři Pavlu z Kravař. Ty mají posloužit jako podklady v další spolupráci s dr. Vyšným ze Skotska. Zájemci o tyto texty si mohou nechat vyhotovit jejich xerokopii (vyřizuje br. jednatel).
- Výbor schválil program postupného digitálního zpřístupňování některých významných knih a kratších studií z fondu Knihovny VERITAS na Internetu. Tento krok je odůvodněn vysokými náklady na nová vydání těchto děl tiskem a Internet je jedinou cestou, jak knihy přiblížit čtenáři bez velkých výdajů. Převádění knih do elektronické podoby se s velkým nasazením věnuje člen společnosti RNDr. Emil Máčel.
- Výstava „Husitství ve své vlastní výpovědi“, kterou kolektiv pracovníků společnosti VERITAS před časem sestavil, bude vystavena v srpnu 2004 v Muzeu Bedřicha Hrozného v Lysé nad Labem.

Vydává a rediguje pro potřebu svých členů:

Historická společnost pro aktualizaci odkazu české reformace VERITAS
náměstí Zachariáše z Hradce 21/I
588 56 TELČ
☎ 567 243 888
Email: veritas@evangnet.cz
Internet: <http://veritas.evangnet.cz>
Prodejní cena pro nečleny: 10 Kč

© VERITAS 2004